

Gry sportowe jako element wzmacniający współczesne tożsamości etniczne. Analiza na przykładzie Basków

BARTOSZ PRABUCKI

Akademia Wychowania Fizycznego, Poznań

Abstract

Games as an element strengthening contemporary ethnic identities.
Case study – the Basques

The paper deals with sport as an important element that strengthens contemporary ethnic identities. In a dynamic global world, people look for something to help them to satisfy their need for collective identification. When such hitherto existing ethnic elements which constituted identity as language, religion, territory or history are not sufficient, new elements are sought. The author discusses some examples of sports and games, which are an important part of the Basque identity. He describes some traditional sports – Korrika, pelota and aizkolarriak – as well as football, placing them in their socio-cultural, historical and political context related to the currently important phenomenon of collective identity.

The article encourages looking at sport or games in a wider, identity-related and ludological context. The paper also includes a suggestion for a research methodology and indicates the cognitive and applicable utility of this kind of research.

Key words: games, ethnic identity, the Basques

1. Wstęp

Współczesna rzeczywistość kulturowa kształtowana jest przez dwa silne nurty – globalizację, która doprowadza do zmniejszania się różnic kulturowych między zbiorowościami ludzkimi, oraz przeciwny, niezwykle silny prąd związany z ekspresją lokalnych tożsamości zbiorowych, stanowiących przeciwwagę dla globalizujących sił. Począwszy od najmniejszych grup etnicznych, a skończywszy na wielkich liczebnie narodach, grupy bądź inne zbiorowości ludzkie szukają metod zaspokajających potrzebę identyfikacji zbiorowej, a więc i tworzenia wspólnot pozwalających im na odnalezienie tożsamościowych punktów zaczepienia. Te ostatnie są bardzo istotne w dzisiejszym świecie, w którym procesy globalizacyjne mieszają się z aktywnym odbiorem i nadawaniem sensu różnym „produktom” czy wartościom globalnym w warunkach lokalnych.

Dzisiejszy, ponowoczesny świat charakteryzuje się niezwykle zmiennością i płynnością, wskutek czego dotychczasowe wyróżniki etniczne, na podstawie których grupy etniczne czy narody konstituowały swoją tożsamość (język, religia, terytorium, wspólnota dziejów itp.), ulegają często zachwianiu, są kwestionowane. Poszukuje się zatem nowych elementów, które mogą pomóc w podtrzymywaniu i manifestowaniu tożsamości. Takim elementem może być sport.

Celem referatu jest analiza różnych gier sportowych jako elementów wzmacniających współczesne tożsamości etniczne na przykładzie Basków.

2. *Korrika*

Pierwszym typem sportu jest 10-dniowy bieg określany jako *Korrika*. Stanowi on jedno z przedsięwzięć związanych z promocją języka baskijskiego (zwanego *euskara*). Jest to bieg sztafetowy, w jakim każdy z zawodników pokonuje odległość jednego kilometra, trzymając w ręku specjalną pałeczkę, którą po ukończeniu swojego odcinka przekazuje kolejnej osobie (Zallo, Ayuso, 2009, s. 45). Pałeczka ta nosi nazwę *testigo* i symbolizuje język baskijski jako dobro wszystkich Basków. *Korrika* jest organizowana przez AEK, organizację działającą na rzecz rozpowszechniania języka baskijskiego. Bieg organizuje się od 1980 r. co dwa lata. Najważniejszym elementem integracyjnym w *Korricie* jest to, że biegacze docierają ze swym przesłaniem (przenoszonym w pałeczce i odczytywanym na końcu biegu) do wielu baskijskich regionów, zarówno po stronie hiszpańskiej, jak i francuskiej, nawet tam, gdzie *euskary* w ogóle się nie używa (tamże). Jak twierdzi Monika Deplewska (2008): „bieg przez cały Kraj Basków po obu stronach Pirenejów ma w symboliczny sposób pokazać konieczność przekroczenia geograficznych i politycznych granic” (s. 83).

Stosunek do *Korriki* jest ambiwalentny. Niektórzy Baskowie (nieznający *euskary*) odnoszą się do niego niechętnie. Niemniej jednak jej siła oddziaływania jest duża. „W ostatnich dwu dekadach *Korrika* stała się coraz bardziej antysystemową instytucją, wciąż formalnie tolerowaną przez francuską i hiszpańską administrację i oficjalnie wspieraną przez rząd Euskadi. [...] *Korrika* oddaje wspólnotową ideę baskijskiej wyjątkowości, w którą [Baskowie – B.P.] wierzą, że będzie podzielana przez wszystkich mieszkańców Wielkiego Kraju Basków” (Beck, 2005, s. 93; fragmenty tekstów obcojęzycznych podawane są w tłumaczeniu własnym).

Myślę zatem, że pomimo niejednoznacznej postawy Basków wobec tego przedsięwzięcia sportowego *Korrika* stała się elementem integrującym Basków ze względu na swój panbaskijski i transgraniczny charakter. Tym bardziej, że AEK jest jedyną aktywną organizacją wspierającą promocję języka baskijskiego we francuskiej części Kraju Basków (Beck, 2005, s. 93).

3. *Herri Kirolak*

Innym sposobem wykorzystania sportu jako elementu wzmacniającego lokalną tożsamość zbiorową są zawody w tradycyjnych baskijskich sportach, określanych łącznie jako *Herri Kirolak*. Odbywają się one podczas corocznego wielkiego święta baskijskiego w Bilbao (stolicy prowincji Bizkaia) – *Aste Nagusia*. Przykładem takiego sportu jest *aizkolariak*, konkurs drwali w przerąbywaniu pni na czas.

Aizkolariak sięga swymi korzeniami XVI w. W Kraju Basków, zwłaszcza w regionie Biskajów, rozwijało się wówczas wypalanie węgla drzewnego. Powstało zatem naturalne środowisko sprzyjające rywalizacji w wyrębie drzew. Z czasem zaczęto organizować zawody lokalne, które później stały się powszechnym sportem na początku XX w. Obecnie zawody w przerąbywaniu drzew organizuje się w wielu miejscach i przy różnych okazjach (nie tylko podczas *Aste Nagusia*). Jako miejsca zmagają służą często centralne place i areny *corridy* w dużych miastach, a także miejsca piknikowe poza miastami. Zawody te zdobyły w Kraju Basków dużą popularność, gromadzą liczną widownię (nawet 30 tys. ludzi). Są ponadto transmitowane przez radio i telewizję. Odbywają się także Centralne Mistrzostwa Kraju Basków oraz mistrzostwa Kraju Basków i Nawarry. W zawodach tych może wziąć udział każdy Bask (Lipoński, 2008, s. 29).

Znaczenie tego typu zawodów wykracza poza rywalizację dostarczającą rozrywki. „Kult zręczności i siły należy do tradycji narodowej Basków” (Dobrzyński, 1977, s. 80). Zawodnicy odnoszący sukcesy w rywalizacji w różnych konkurencjach *Herri Kirolak* mają szansę stać się bohaterami narodowymi. Baskijscy rębacze wiodą prym w organizowanych cyklicznie mistrzo-

stwach Hiszpanii. Dzięki temu stają się bohaterami narodowymi. O dużym znaczeniu omawianych zawodów dla Basków świadczy także to, że są opiewani w lokalnej poezji (Lipoński, 2008, s. 30–31).

Zawody w konkurencjach wchodzących w skład *Herri Kirolak* odbywają się także poza wielką fiestą w Bilbao. „*Herri Kirolak*, które przetrwały nie tylko jako folklorystyczne przedstawienia dla turystów, ale tętniące życiem wydarzenia przyciągające hordy lokalnych entuzjastów, są obecne podczas wszystkich rolniczych jarmarków, religijnych procesji czy wiejskich fiest” (Euskadi.net, bez daty). Trzeba przy tym zaznaczyć, że owych fiest, jarmarków, procesji i innych wydarzeń kulturalnych w Kraju Basków nie brakuje.

Tradycyjne sporty baskijskie stanowią zatem dla Basków wyróżnik tożsamości i ważny element promocji ich kultury.

4. *Pelota*

Podczas *Aste Nagusia* rozgrywany jest także turniej w dyscyplinie sportowej, która zdobyła sobie popularność w całym Kraju Basków. Mowa tu o baskijskiej *pelocie*. Gra ta, przypominająca trochę squasha, polega na odbijaniu piłki od ściany przy użyciu specjalnego rzucaka, zwanego *chistera* (Bednarski, Sawala, Krawczyk, 2005, s. 155).

Pelota jest dyscypliną sportu rozgrywaną także poza *Aste Nagusia* – stanowi przykład sportu rozgrywanego powszechnie w całym Kraju Basków. Dzieli się na wiele lokalnych odmian. Najpopularniejsza z nich *pelota* wywodzi się z tradycyjnego baskijskiego święta *jad alad*.

Sport ten stanowi jednak dla Basków coś więcej niż zwykłą grę. Początkowo *pelota* pozostawała sportem lokalnym. Ludzie postrzegali mecze *peloty* jako swoistą kontynuację wojen pomiędzy lokalnymi grupami. Wprowadzenie bardzo skomplikowanego i żywotnego systemu zakładów towarzyszących tej grze doprowadziło do bardziej wyrafinowanego podejścia do niej (Woodworth, 2007, s. 67). Przychodzą tu na myśl walki kogutów na Bali i ich istotne znaczenie symboliczne dla Balińczyków. Amerykański antropolog Clifford Geertz opisał dokonywane przez mieszkańców wyspy zakłady towarzyszące walkom kogutów, niezwykle skomplikowane i oddające społeczną hierarchię w grupie (Geertz, 2005, s. 475–491). System zakładów zawieranych podczas rozgrywek *peloty* jest także dość skomplikowany. System usprawniają dwa podstawowe znaki: dotknięcie przez daną osobę swojej głowy oznacza postawienie na czerwonych, a ramienia – na niebieskich. Nie ma żadnych umów pisemnych. Wyplacenie zwycięzcy należnej mu kwoty przez pokonanego jest kwestią honoru. Całości towarzyszy ogólny zgiew i hałas, trudny do zrozumienia dla osób

z zewnątrz. System zakładów „podkreśla jednak obiektywne uznanie i zrozumienie gry, które wychodzi daleko ponad lojalność wobec lokalnych bohaterów” (Woodworth, 2007, s. 68).

Pytanie o to, czy istnieje takie zjawisko, jak charakter narodowy, budzi wciąż kontrowersje na gruncie antropologii kulturowej. Spekulacje, czy można mówić, że dana grupa posiada sobie tylko właściwy zbiór cech osobowościowych, które można określić właśnie mianem charakteru narodowego, są zawsze dość ryzykowne. Niemniej jednak wspomniany już Geertz starał się odnaleźć cechy narodowe Balijszczyków, analizując ich walki kogutów (Geertz, 2005, s. 491–500). Podobnie można pokusić się o odnotowanie kilku cech osobowości, które muszą posiadać dobrzy *pelotari* (zawodnicy *peloty*), a które uważa się za charakterystyczne dla Basków. Z jednej strony szlachetność i uczciwość to cechy, które powinny charakteryzować dobrego gracza. Z drugiej natomiast zawodnik *peloty* ma być także przebiegły czy nawet chytry. Pojedynczy gracz powinien zatem łączyć w sobie te wszystkie cechy. Używa się nawet pojęcia *muy pelotari* (dosłownie: osoba typu „pelotowego”), czyli „człowiek niezwykle przebiegły” (Woodworth, 2007, s. 70). Peddy Woodworth uważa, że możliwe jest stwierdzenie, iż te cechy charakteru odpowiadają podstawowym aspektom zachowania Basków. Zdaniem autorki są oni bardzo uczciwi, gdy dają słowo, dotrzymują go wyjątkowo skrupulatnie. Z drugiej strony bywają przebiegli. Potrafią być sprytnymi negocjatorami, a gdy grają w karty, często blefują.

Łączenie cech dobrego *pelotari* z uogólnionymi cechami Basków jest oczywiście kontrowersyjne. Jedno jest natomiast pewne – zawodnik *peloty* potrzebuje niezwyklej odwagi i wytrzymałości, by grać na wysokim poziomie. Dotyczy to zwłaszcza bardzo wymagającej odmiany *peloty* – *mano*, gdzie gra się otwartą dłonią. Kiedy przyjrzymy się historii Basków, która obfituje w najazdy na ziemie baskijskie kolejnych potężnych armii (Rzymian, Franków, Maurów i wielu innych) i zauważymy, że Baskowie przetrwali, zdamy sobie sprawę, jak odwaga i wytrzymałość były im potrzebne przez całe stulecia (Lardizabal, 2002).

W *pelotę* gra się także w Ipparalde (francuskiej części Kraju Basków). Rozgrywki w tę dyscyplinę sportu są elementem fiesty w miejscowości Sara. Należy zaznaczyć, że podczas tego święta ma miejsce także wiele innych tradycyjnych konkurencji sportowych. Obecni są wspomniani już baskijscy rębacze (*Aizkolaris*), jeźdźcy konni czy wioślarze. Wszędzie mówi się po baskijsku, co jest dość rzadkie po francuskiej stronie Pirenejów (Woodworth, 2007, s. 264). Fiesta w Sarze ma na celu także przyciągnięcie turystów. Jej baskijskość może się zatem wydawać sztucznym produktem na sprzedaż, nie zaś autentyczną ekspresją tożsamości. Pomimo tego rozgrywki sportowe w połączeniu z używaniem *euskary* sygnalizują przynajmniej obecność Basków we Francji. We francuskim Bayonne znajduje się ponadto Muzeum Baskijskie. Oddzielna sala jest poświęcona *pelocie*.

Sport ten cieszył się i nadal cieszy dużym prestiżem społecznym. Zawodnicy grający w *pelotę* byli od stuleci opiewani w lokalnej poezji. Wysoki prestiż społeczny tej dyscypliny sportowej sprawił, że powstały w Kraju Basków wielkie rody graczy w *pelotę*, takie jak rodziny Juarstii, Begones czy Zabala.

W 1922 r. powstała pierwsza federacja (Francuska Federacja Peloty Baskijskiej), która zunifikowała zasady gry i połączyła lokalne odmiany peloty. W 1929 r. utworzona została Międzynarodowa Federacja Peloty Baskijskiej. Od 2003 jej siedziba mieści się w Pampelunie (Nawarra). Posiada ona swoją stronę internetową (www.fipv.net), oferującą informacje w języku baskijskim, a także angielskim, francuskim i hiszpańskim. Dzięki temu z *pelotą* jako grą i jej formą instytucjonalną może zapoznać się szeroki odbiorca.

Po II wojnie światowej sport ten zyskał popularność w wielu krajach (zwłaszcza Ameryki Południowej, ale i Europy), stając się znakiem rozpoznawczym Basków w świecie. Mecze baskijskiej *peloty* rozgrywa się np. podczas Igrzysk Panamerykańskich. W 1952 r. odbyły się także pierwsze mistrzostwa świata w tej dyscyplinie (Lipoński, 2008, s. 251). *Pelota* była też dyscypliną pokazową na Igrzyskach Olimpijskich w Barcelonie (1992). „Poza ETA i euskarą, pelota jest najbardziej znanym wyznacznikiem baskijskości w dzisiejszym świecie” (Woodworth, 2007, s. 265).

Pelota jest zatem bardzo popularnym, powszechnie praktykowanym sportem w całym Kraju Basków. Jej rola polega na tym, że stanowi ona ważny wyznacznik baskijskości w świecie, swoistym znakiem rozpoznawczym Basków.

5. Piłka nożna

Do tej pory zostały omówione przykłady baskijskich sportów postrzeganych jako tradycyjne bądź rdzenne elementy kultury. Zwróćmy teraz uwagę na inny rodzaj sportu, który stał się swoistym produktem globalnym – piłkę nożną.

Różnego rodzaju zbiorowości ludzkie, żyjące w świecie globalnych przepływów, aktywnie interpretują dochodzące do nich treści, nadają im sens. Zobaczmy zatem, w jaki sposób Baskowie nadali sens piłce nożnej i w jaki sposób wpisali ją w swój projekt tożsamościowy.

Piłka nożna (jej „nowoczesna”, zinstytucjonalizowana forma) powstała w Anglii w XIX w. Na zasadzie dyfuzji rozprzestrzeniła się po całej Europie i Ameryce Południowej, stając się w wielu miejscach ważnym determinantem kulturowym (Wojtkowski, 2008, s. 116). Anglicy przywieźli także piłkę nożną do Kraju Basków w latach 90. XIX w. Powstały dwa kluby założone przez Basków oraz baskijskich studentów powracających ze studiów w Anglii, które połączono, tworząc Athletic Club de Bilbao w 1901 r.

W 1912 r. została wprowadzona zasada odzwierciedlająca najbardziej ekskluzywną (najsilniej oddzielającą „swoich” od „obcych”) wersję baskijskiej tożsamości. *Cantera* polegała na tym, że Athletic Bilbao zatrudniało wyłącznie piłkarzy, którzy mieli baskijskie korzenie i pochodzili z jednej z siedmiu prowincji Kraju Basków. Zasada ta spotyka się z ambiwalentną postawą opinii publicznej. Niemniej jednak *cantera* (choć w nieco zmienionej postaci) obowiązuje do dziś, czyniąc Athletic jedynym klubem na świecie opierającym swoją grę w całości na piłkarzach „rodzimych” (AthleticBilbao.pl, bez daty).

Athletic jest klubem postrzeganym przez Basków w kategoriach narodowych – jako „nasz klub”, czyli klub wszystkich Basków. Najlepszym dowodem przywiązania kibiców do ich zespołu jest sposób finansowania klubu, Athletic finansowany jest bowiem w dużej mierze przez kibiców określanych jako *socios* (jest ich około 32 tys.). Płacą oni roczną składkę na klub. „Członkowie wołają postępować tak, by czuli, że klub «należy» do społeczności, niż pozwolić mu wpaść w ręce pojedynczej osoby, która uczyni z niego swoją własność” (MacClancy, 1996, s. 183). Wskutek polityki *cantery* i finansowania klubu przez *socios* Athletic nie wydaje ogromnych pieniędzy na sprowadzanie gwiazd z innych zespołów. Zamiast tego stara się oszlifować własne diamenty, wprowadzając je systematycznie do pierwszego zespołu. Dzięki temu młodzież z Bilbao oraz jego przedmieść (Lezama), a także z całego Kraju Basków ma szansę dostąpić zaszczytu gry w „prawdziwie baskijskim” klubie.

Z piłkarzami Athletic Bilbao wiąże się po raz kolejny kategoria bohatera narodowego. „Piłkarz staje się bohaterem narodowym, osobliwym człowiekiem paradygmatycznym, który swoim zachowaniem ucieleśnia pożądane kulturowo i militarnie cechy idealne całej grupy” (Wojtkowski, 2008, s. 123). Autor przytacza przykłady słynnych zawodników – Pelego, Maradony czy George’a Besta. Wszyscy stali się ikonami narodowymi i zyskali wyznawców dlatego, że odzwierciedlali cechy, które uznane zostały za narodowe. Ludzie mogli się zatem z nimi utożsamiać w kategoriach narodowych (tamże). Piłkarze Athletic Bilbao stali się popularnymi idolami. Utożsamianie się Basków z nimi opiera się między innymi na tym, że „graczy Athletic ukazywano jako «jedenaśtu wieśniaków», jako mężczyzn, którzy poza boiskiem byli tak samo skromni i tak samo religijni jak inni Baskowie” (MacClancy, 2008, s. 186).

Piłka nożna to także sprawa polityczna. „Futbol to sprawa polityki, która wielokrotnie służyła wyrażeniu uczuć i przynależności narodowej” (Wojtkowski, 2008, s. 119). Athletic Bilbao od początku swego istnienia odzwierciedlał polityczne poglądy wielu Basków, wspierając ich dążenia do uzyskania autonomii. Na początku hiszpańskiej wojny domowej (1936) powstała reprezentacja narodowa Kraju Basków, do której dołączyło wielu piłkarzy Athletic. Narodowa drużyna baskijska odbyła międzynarodowe tournée (grając także

w Polsce), odnosząc sukces propagandowy i zbierając fundusze. Działalność antysystemowa Athletic Bilbao przybrała na sile podczas dyktatury generała Franco. Przez cały ten okres stadion Athletic (wówczas Atletico) był miejscem, gdzie manifestowanie uczuć narodowych mogło ująć Baskom bezkarnie. Ważnym elementem służącym owej manifestacji była flaga narodowa – *ikurina*. Wykorzystywana ona była przez Basków powszechnie zgodnie z potrzebą ciągłego odtwarzania przez ludzi swojej tożsamości, przypominania sobie, kim są (Edensor, 2004, s. 43). Mecze Athletic dostarczały Baskom takiej właśnie możliwości.

Po śmierci generała Franco Baskowie zyskali możliwość manifestowania swojej tożsamości w sposób otwarty. Wielkim wydarzeniem było w tym kontekście wywieszenie flagi baskijskiej przez byłego kapitana Athletic (klub powrócił do dawnej nazwy) w centrum Bilbao przed meczem z Realem San Sebastian (1975). Było to pierwsze wywieszenie flagi po śmierci generała Franco (AthleticBilbao.pl, bez daty). Aktywnym nacionalistą był bramkarz klubu – Iribar. W 1975 r. zawodnik ten odmówił gry w narodowej drużynie hiszpańskiej. W następnym roku zainicjował wspólną akcję z innym znanym klubem baskijskim – Realem San Sebastian. Obydwie drużyny weszły na boisko, trzymając w ręku *ikurinę*. Dominujące w Kraju Basków partie nacjonalistyczne dążyły do przejęcia kontroli nad drużyną. Ani PNV (Baskijska Partia Nacjonalistyczna), ani *Herri Batasuna* (nacionaliści z Nawarry) nie uzyskali jednoznacznego poparcia *socios*. Klub miał się znajdować ponad wszelkimi podziałami politycznymi, stanowiąc wspólne dobro wszystkich Basków (MacClancy, 1996, s. 194).

Lata 80. to ostatni okres świetności klubu. Komerccjalizacja współczesnej piłki nożnej sprawiła, że polityka transferowa i sposób finansowania klubu przez *socios* przestały wystarczać. Piłkarze zaczęli przechodzić do niebaskijskich klubów i grać bardziej dla pieniędzy, niż z przyczyn ideowych. Jednak *socios* nie chcą zmienić swojej konsekwentnej postawy związanej z nadal dość ekskluzywną polityką *cantery*. Badania z 1992 r. pokazały, że aż 76 procent kibiców Athletic wolałoby spadek klubu do drugiej ligi hiszpańskiej niż porzucenie tradycji *cantery* (MacClancy, 1996, s. 195–196).

Należy jeszcze zwrócić uwagę na ciekawą w tym kontekście kwestię – tzw. styl narodowy, czyli sposób gry danej drużyny mający odzwierciedlać uogólnione i stereotypowe cechy danego narodu. Jak pisze Tim Edensor (2004): „kreowanie tożsamości narodowej na boisku sportowym jest bardzo wymowne. W piłce nożnej kibice potrafią z łatwością rozpoznać narodową drużynę Francji, Niemiec, Włoch, Brazylii, Anglii i Kamerunu” (s. 107). Styl gry Athletic określa się jako *la furia vasca*. Najważniejszymi jego cechami są zaciekleść w grze, agresywność i waleczność z jednej strony, a umiejętność przechytrze-

nia rywala z drugiej. Styl ten oddaje, zdaniem MacClancy'ego, podstawowe cechy narodowe Basków: siłę, waleczność i hart ducha oraz wyrafinowanie i przebiegłość. Gdy porównamy to do przytaczanych wcześniej cech dobrego gracza *peloty*, widać wyraźne podobieństwa. Athletic Bilbao pozostaje zatem do dziś ważnym elementem tożsamości Basków, a na trybunach stadionu San Mames wciąż powiewają *ikuriny*.

Wszystkie wymienione cechy baskijskiej piłki nożnej, której egzemplifikacją stały się klub Athletic Bilbao oraz baskijska drużyna narodowa, pokazują, w jaki sposób Baskowie nadali lokalny sens globalnemu produktowi. Zaadaptowali na swój grunt dyscyplinę sportu, która wydawała się nie pasować do ich stylu życia i charakteru. Stworzyli jednak swój własny styl gry, niespotykaną już nigdzie indziej zasadę *cantery* i niezwykle sposób finansowania klubu przez *socios*. Klub stał się narzędziem walki z reżimem frankistowskim, a następnie ważną wizytówką Basków na świecie. Dzięki mediatyzacji piłki nożnej zasięg oddziaływania tego ważnego elementu tożsamości jest bardzo duży.

Waldemar Kuligowski (2007) zwrócił uwagę na tzw. prefabrykację tradycji. Nie powinna być ona stawiana w zdecydowanej opozycji do „nowoczesności”. Elementy „globalne” docierające do danych grup etnicznych zostają z czasem przez nie zaakceptowane. Stają się elementem ich tradycyjnego sposobu życia. MacClancy (1996) odnajduje takie mechanizmy związane z baskijskim klubem piłkarskim: „choć gra Athletic była początkowo postrzegana jako bardzo nowoczesna, stała się jedną z najbardziej powszechnie zakorzenionych tradycji Kraju Basków. Można pójść jeszcze dalej, mówiąc, że stała się <tradycyjną> częścią baskijskiej nowoczesności, zwyczajowym komponentem ich XX-wiecznego nacjonalizmu” (s. 197). Na początku XXI wieku te słowa nie tracą na znaczeniu. Athletic kontynuuje swoją politykę *cantery*, mając poparcie kibiców, którzy bardzo licznie przybywają na stadion San Mames (Athletic Club, bez daty).

Wymienione dyscypliny sportowe stanowią jedynie wybrane przykłady szerokiego wachlarza elementów sportowych w Kraju Basków. Znajoma Baskijka, zapytana przez mnie o rolę sportu w Kraju Basków, odpowiedziała: „zdecydowanie uważam, że jest [sport – B.P.] kolejną kulturową manifestacją, poprzez którą można dostrzec, iż baskijska tożsamość istnieje ponad politycznymi dyskusjami”.

Sport może zatem pełnić rolę elementu wzmacniającego baskijską tożsamość – kolejnego argumentu w zmaganiach Basków o uznanie ich odrębnej tożsamości etnicznej. Wydaje się, że sport może stanowić pozytywnie waloryzowany komponent tożsamości, ukazujący światu ciekawą kulturowo stronę Basków.

6. Inne grupy etniczne

Należy zadać w tym miejscu pytanie: czy tak rozumiany sport funkcjonuje jako element tożsamości wyłącznie w kontekście baskijskim? Czy można znaleźć inne przykłady? Odpowiedź musi być twierdząca. Przykładów tego typu grup jest dużo więcej. Można by poddać analizie chociażby wiele europejskich grup etnicznych: Katalończycy i rola piłki nożnej, czego egzemplifikacją są zarówno klub piłkarski FC Barcelona (czyli „Duma Katalonii”) i nieoficjalna reprezentacja narodowa, jak i sporty tradycyjne (takie jak słynne wieże z ludzi, zwane *castells*); Bretończycy i ich bardzo bogaty zbiór sportów tradycyjnych (w tym chociażby zapasy *gouren*) czy Irlandczycy ze swoją organizacją „Gaelic Athletic Association”, które rozwija i promuje niezwykle popularne do dziś w Irlandii dyscypliny tradycyjne, *hurling*, *camogie* i futbol gaelicki. Inne- go nieco przykładu dostarczają opisywani przez serbskiego antropologa Ivana Colovica (2001) Serbowie, a raczej serbscy kibice słynnego klubu Crvena Zvezda Belgrad. Stworzyli grupę pod nazwą „Junacy” i z czasem przekształcili się w żołnierzy-ochotników, walczących w wojnach na Bałkanach.

Poza Europą także odnajdujemy wiele ciekawych wątków łączących sport z tożsamością. W Ameryce Południowej bardzo ważną funkcję pełni piłka nożna. Uważana jest za jeden z najważniejszych elementów konstytuujących tożsamość poszczególnych narodów tego kontynentu. Jest łatwo identyfikowalnym elementem różnicującym południowoamerykańskie narody. Dla tych zbliżonych do siebie pod względem kulturowym grup piłkarskie konfrontacje narodowe dają możliwość wyraźnego odróżnienia jednych od drugich. W Ameryce Północnej odnajdujemy ciekawe przykłady Amerykanów czy Kanadyjczyków. Niezwykła tożsamość tych pierwszych, oparta na słynnym *credo*, przejawia się m.in. na stadionach futbolu amerykańskiego, baseballu czy koszykarskich halach. Sportem narodowym Kanady jest z kolei hokej na lodzie. Stanowił on jeden z najbardziej eksponowanych symboli tego państwa podczas ceremonii otwarcia i zamknięcia tegorocznych zimowych Igrzysk Olimpijskich w Vancouver.

W Azji ciekawy przykład stanowią Afgańczycy i ich *buzkashi*. Sport ten przypomina nieco polo, ale jest brutalniejszy. Stanowi dla mieszkańców tego kraju element upamiętniający dawną, gloryfikowaną kulturę hippiczną oraz okazję do ekspresji „męskich” wartości, takich jak odwaga, siła i dominacja. Inne przykłady to Hindusi, którzy dokonali indygenizacji i dekolonizacji angielskiego krykieta, Chińczycy (tenis stołowy jako sport narodowy), Japończycy (aikido, sumo, karate, ale też coraz większa popularność piłki nożnej i... baseballu) czy Pakistańczycy (krykiet, polo i hokej na trawie).

W Australii z kolei za sporty narodowe uważa się rugby i krykiet, ale coraz większą popularność zyskuje także tzw. futbol australijski, czyli *Aussie Rules*.

Jest to sport rodzimy, łączący w sobie elementy piłki nożnej czy rugby, ale także aborygeńskiej gry *marn grook*. W Afryce sport mieszał się z polityką i tożsamością w przypadku chociażby konfliktu algiersko-egipskiego, którego elementem stała się piłka nożna. Angola – gospodarz tegorocznego Pucharu Narodów Afryki – starała się wypromować właśnie poprzez sport. Pierwszy na afrykańskiej ziemi piłkarski mundial (RPA 2010) stał się szansą na przypomnienie światu o problemach Afryki. Umożliwił także pokazanie kontynentu (oraz samego państwa RPA) z jak najlepszej strony. Nic dziwnego zatem, że mundial odbywał się pod hasłem: „Afryka wita świat”.

7. Badanie gier sportowych z perspektywy antropologii kulturowej

Na koniec należy zadać pytania: jak badać gry sportowe i jakie można odnieść z tego korzyści? Wydaje mi się – z perspektywy antropologa – że aby dobrze wychwycić mechanizmy czyniące ze sportu element tożsamości danej grupy, należy próbować złamać kod kulturowy, którym operuje dana społeczność. Podobnie usiłował uczynić Geertz, analizując i interpretując walki kogutów na Bali. Trzeba starać się zaobserwować, w jaki sposób dana grupa nadaje jakiemuś elementowi czy grze sportowej lokalny sens i jak wpisuje je w swój „świat”. Przyjmując proponowaną przez Wojciecha Bursztę i Michała Buchowskiego (1992, s. 6) interpretację humanistyczną, można starać się odkrywać sensy nadawane przez ludzi elementom sportowym w kontekście tożsamości.

8. Użyteczność poznawcza i aplikacyjna badań nad grami sportowymi

Korzyści z badania gier sportowych w kontekście tożsamościowym mogą być różnorakie. Użyteczność poznawcza tego typu badań wynika z możliwości poszerzenia często dość powierzchownej wiedzy o danej grupie etnicznej czy narodowej. Dzięki temu można łamać stereotypy, uprzedzenia i heurystyczne uproszczenia, które towarzyszą czasem potocznemu postrzeganiu danej grupy czy zbiorowości ludzkiej. Badania gier (z perspektywy antropologii kulturowej) mogą także wpłynąć na rozwój młodej, ale obiecującej dziedziny badawczej – antropologii sportu. Użyteczność aplikacyjna polega z kolei na tym, że sformułowane wnioski mogą stanowić punkt wyjścia do badań nad rolą sportu w podtrzymywaniu i wzmacnianiu tożsamości wielu innych grup etnicznych, mniejszościowych, bezpieczeństwa czy etnoregionalnych (takich jak odżywające po 1989 r. tożsamości etnoregionalne Kaszubów czy Ślązaków). Będzie można sprawdzić, w jakim stopniu model baskijski może się odnosić do rzeczywistości polskiej i innych.

LITERATURA

- AthleticBilbao.pl (bez daty). *Historia*. Online: <<http://www.athleticbilbao.pl/historia.php>>. Data dostępu: 30 maja 2010.
- Athletic Club (bez daty). *Athletic Club*. Online: <http://www.athletic-club.net/web/main.asp?_2&b=1&c=1&d=0&idi=2>. Data dostępu: 10 czerwca 2011r.
- Beck, J. (2005). *Territory and terror. Conflicting nationalisms in the Basque Country*. New York: Routledge.
- Bednarski, J., Sawala, K., Krawczyk, W. (2005). *Wielkie festy Europy*. Poznań: Oficyna Wydawnicza Atena.
- Colovic, I. (2001). *Polityka symboli* (tłum. M. Petryńska). Kraków: Wydawnictwo Universitas.
- Deplewska, M. (2008). Polityka językowa w Autonomicznym Regionie Kraju Basków. W: K. Mirgos (red.), *Przewyciężenie niemożliwego. Baskowie i ich język* (s. 59–94). Poznań: Wydawnictwo TIPI.
- Dobrzyński, R. (1977). *Hiszpania*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Edensor, T. (2004). *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne* (tłum. A. Sadza). Kraków: Wydawnictwo UJ. Euskadi.net (bez daty). *Fiestas and traditions*. Online: <www.basques.euskadi.net/t32-6874/en/contenidos/informacion/s11_folletos/en_s11_folletos/visitar_conocer/ing_GV_general_fiesta.pdf>. Data dostępu: 3 czerwca 2010.
- Geertz, C. (2005). *Interpretacja kultur. Wybrane eseje* (tłum. M. Piechaczek). Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Kuligowski, W. (2007). *Antropologia współczesności*. Kraków: Wydawnictwo Universitas.
- Lardizabal, J. (2002). *Mity, wierzenia obyczaje Basków*. Pruszków: Oficyna Wydawnicza Rewasz.
- Lipoński, W. (2008). *Encyklopedia sportów świata* (t. 1). Poznań: Oficyna Wydawnicza Atena.
- MacClancy, J. (1996). Nationalism at Play: The Basques of Vizcaya and Athletic Bilbao. W: J. MacClancy (red.), *Sport, Identity and Ethnicity* (s. 181–199). Oxford: Berg.
- Woodworth, P. (2007). *The Basque Country. A cultural history*. Oxford: Signal Books.
- Wojtkowski, Ł. (2008). Futbol – tożsamość i nacjonalizm. W: M. Jeziński (red.), *Kulturowe determinanty nacjonalizmu* (s. 112–129). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Zallo, R., Ayuso, M. (2009) *The Basque Country. Insight into its culture, history, society and institutions*. Online: <http://www.kultura.ejgv.euskadi.net/r46-714/es/contenidos/informacion/ezagutu_eh/es_eza_eh/adjuntos/eza_en.pdf>. Data dostępu: 8 czerwca 2011.

mgr Bartosz Prabucki, doktorant w Zakładzie Olimpizmu i Etnologii Sportu, Akademia Wychowania Fizycznego, Poznań, bartosz241@op.pl

Gry sportowe jako element wzmacniający współczesne tożsamości etniczne. Analiza na przykładzie Basków

Abstrakt

Artykuł traktuje o sporcie jako ważnym elemencie wzmacniającym współczesne tożsamości etniczne. W dynamicznym świecie globalnych przepływów ludzie poszukują metod zaspokajających potrzebę identyfikacji zbiorowej. Kiedy nie wystarczają już takie elementy konstytuujące tożsamość, jak język, religia, terytorium bądź wspólnota dziejów, poszukuje się nowych. Autor przedstawia przykłady gier sportowych, które stanowią ważny element tożsamości Basków. Opisuje przykłady sportów tradycyjnych, takich jak Korrika, pelota i aizkolariak, oraz piłki nożnej, wpisując je w społeczno-kulturowy, historyczny i polityczny kontekst związany z ważnym współcześnie fenomenem – tożsamością zbiorową.

Artykuł stanowi zachętę do przyjrzenia się grom sportowym w szerszym kontekście tożsamościowym i ludologicznym. Zawiera również propozycję metodyki badawczej oraz wskazuje poznawczą i aplikacyjną użyteczność tego typu badań.

Słowa kluczowe: gry, tożsamość etniczna, Baskowie

